

Tansman Aleksander (1897-1986)

Choć większość swego życia spędził poza krajem, podkreślał i wiele zawdzięczał Francji, zawsze uważał się za kompozytora polskiego

Aleksander Tansman urodził się w 12 czerwca 1897 roku w Łodzi. Jego rodzice należący do żydowskiej burżuazji kultywowali tradycję domowego muzykowania i bardzo dbali o edukację swego syna. Mały Aleksander biegle opanował pięć języków, a gdy miał pięć lat, rozpoczął naukę gry na fortepianie. Po koncercie Eugene'a Ysaÿe, którego był świadkiem w wieku sześciu lat, postanowił zostać zawodowym muzykiem. Najpierw studiował grę na fortepianie, harmonię i kontrapunkt w konserwatorium w rodzinnym mieście, a w 1915 roku wyjechał do Warszawy. Tam ukończył Wydział Prawa i Nauk Filozoficznych na Uniwersytecie Warszawskim, a jednocześnie szlifował swe umiejętności kompozytorskie u Piotra Rytla i Henryka Mercela.

Sukces przyszedł szybko – w 1919 roku Tansman zdobył jednocześnie trzy nagrody w ogólnopolskim konkursie kompozycji w Warszawie (w tym Grand Prix za *Romans* na skrzypce i fortepian). Jednakże jeszcze w tym samym roku, gwałtownie atakowany przez konserwatywną warszawską krytykę muzyczną, postanowił wyjechać do Paryża. Początkowo podejmował się tam różnych prac (był m.in. piekarzem, pracował w banku), wkrótce jednak zaczął zarabiać na życie wyłącznie dzięki muzyce. Udzielał lekcji fortepianu, koncertował jako pianista, poznawał paryskie środowisko muzyczne i jego wpływowe osobistości (np. impresariów, wydawców i kompozytorów, takich jak Maurice Ravel, Artur Honegger, Albert Roussel czy Igor Strawiński), a w konsekwencji błyskawicznie i z imponującymi sukcesami rozwijał swą karierę kompozytorską.

Po prawykonaniu *Intermezzo sinfonico* (1921) Tansmanem zainteresował się wybitny dyrygent Sergiusz Kusewicki, który doprowadził do wykonania jego dzieł w USA (np. w 1925 roku Boston Symphony Orchestra zagrała *Sinfoniettę* nr 1 na orkiestrę kameralną). Niedługo później, w latach 1927–28, Tansman odbył swe pierwsze tournée koncertowe po tym kraju. Zaprezentował wówczas m.in. *II Koncert na fortepian i orkiestrę* (1927) dedykowany Charliemu Chaplinowi, z którym się zaprzyjaźnił. W latach 1932–33 wybrał się spektakularną podróż dookoła świata, w czasie której miał okazję poznać Mahatmę Gandiego i cesarza Japonii – Hirohito.

Sam kompozytor za swe najważniejsze osiągnięcia z lat 20. i 30. uważał m.in. *Quatre danses polonaises* (1931) prawykonane w Nowym Jorku przez Arturo Toscaniniego, *Symphonie concertante* (1931) na kwartet fortepianowy i orkiestrę napisaną dla królowej Belgii – Elżbiety, *Koncert skrzypcowy* (1937) i pierwszą operę – *La Nuit kurde* (1927). Warto przy tym pamiętać, że Tansmana zwykło się wiązać z tzw. L'école de Paris, nieformalną grupą kompozytorów z Europy Środkowej i Wschodniej (jak Rosjanin Aleksander Czerepnin czy Czech Bohuslav Martinů), którzy osiedli Paryżu i wnieśli wiele własnych, oryginalnych elementów do francuskiej tradycji muzycznej. Prześięknięta zasadniczo duchem neoklasycyzmu muzyka Tansmana czerpała inspirację z wielu źródeł: z jazzu (*Sonatine transatlantique*), muzyki lekkiej (*Musique de table*), egzotyki (*Le tour du monde en miniature*), tradycji i folkloru żydowskiego (*Rapsodie hébraïque*), muzyki przedklasycznej (*Suite dans le style ancien*) oraz nade wszystko z polskiego „charakteru”, zarówno w zakresie rytmów tanecznych, jak cech melodyczno-harmonicznych.

Po wybuchu II wojny światowej Tansman wraz z całą rodziną (poślubioną w 1937 roku żoną Colette i dwiema córeczkami) schronił się w Nicei, ale następnie w 1941 roku, dzięki pomocy amerykańskich przyjaciół (m.in. Chaplina, Toscaniniego i Stokowskiego) zdołał wydostać się z okupowanej Europy i osiadł w USA, gdzie zamieszkał w Beverly Hills. Na wygnaniu pisał nie tylko muzykę do filmów, która zapewniała rodzinie byt, ale też wiele ważnych dzieł autonomicznych, w tym trzy symfonie, dwa kwartety smyczkowe i *Rapsodię polską* (1941) zadedykowaną obrońcom Warszawy, którą do końca wojny grały w Ameryce najlepsze orkiestry. Mimo sukcesów i dobrego życia Tansman z trudem dostosowywał się do amerykańskiej mentalności i tęsknił za Europą. W 1946 roku powrócił więc do Francji i poświęcił się całkowicie pracy kompozytorskiej. Znowu jego dzieła grane były na całym świecie, a sam kompozytor wiele podróżował, m.in. do Holandii i Belgii, Hiszpanii, Norwegii i Niemiec. W 1953 roku zmarła żona kompozytora, lecz ta bolesna strata nie zahamowała jego kreatywności. Dorobek Tansmana w latach 50. i 60. wzbogacił się m.in. o ważne utwory, jak oratorium *Prorok Izajasz*, opery *La Serment* i *Sabbatai Zevi*, balet *Résurrection* (1962), *Koncert na wiolonczelę i orkiestrę* (1963), *Sinfonia piccola* (1952) i *Suite baroque* (1958) zamówiona przez królową Belgii, a także dzieła na chór i orkiestrę.

Choć począwszy od lat 20. Tansman był „muzycznym plenipotentem Polski w świecie Zachodu” (słowa Nicolasa Slonimskiego), a sam zawsze podkreślał, że jest kompozytorem polskim, w rodzinnym kraju był przez długi czas całkowicie niedoceniany. Dopiero odkąd w 1967 roku, w swoje 70. urodziny, po raz pierwszy po wojnie wybrał się do Polski, sytuacja

zaczęła się zmieniać. Przy tej i kolejnych swych wizytach przyjmowany był z honorami, udzielał wywiadów, napisano o nim szereg artykułów i książkę, a jego muzyka zaczęła być częściej wykonywana. W późnym okresie twórczości Tansman pisał głównie wielkie dzieła symfoniczne nacechowane wyrafinowanym językiem harmonicznym, bujną instrumentacją i wyrazistą konstrukcją formalną. Są wśród nich np. *Stèle in memoriam Igor Stravinsky* (1972), *Elégie à la mémoire de Darius Milhaud* (1975), *Sinfonietta* nr 2 na orkiestrę kameralną (1979) czy *Les dix commandements* (1979). Ostatnie utwory Tansmana już w tytułach ewokują Polskę i stanowią swego rodzaju symbol trwającego całe życie przywiązania kompozytora do rodzinnego kraju: w 1982 roku powstał na przykład mazurek na gitarę *Hommage à Lech Wałęsa*, a w 1985 – *Alla Polacca* – utwór na altówkę i fortepian. Kompozytor zmarł w swoim domu w Paryżu w 15 listopada 1986 roku.

Ciekawostki:

- Tansman był jednym z najbardziej znanych kompozytorów XX-wiecznej muzyki gitarowej, którą pisał przede wszystkim dla Andrésa Segovii (np. *Suite in modo polonico*).
- Aleksander Tansman był pierwszym polskim kompozytorem nominowanym do Oscara. Nominację tę uzyskał w 1945 roku za muzykę do *Paris Underground* Gregory'ego Ratoffa, filmu o francuskim ruchu oporu.
- W 1996 roku obchodzono w Polsce Rok Tansmana, a w Łodzi odbył się pierwszy Międzynarodowy Konkurs Indywidualności Muzycznych jego imienia, dziś znany jako Tansman Festival.

Iwona Lindstedt